

A felsőfokú tanítóképzés megteremtésére irányuló 1918–19, 1938, 1947–48 és 1956–59 évi kísérletek motívumairól

Az elmúlt évszázad alapvető változást hozott a magyarországi tanítóképzés történetében. A hajdan a teljes értékű középiskolaként való elismertségért küzdő középfokú intézmények helyett egyetemek karai vagy önálló főiskolák igyekeznek színvonalasan megfelelni a 21. század s vele a dualizmus kori regionális közösség helyébe lépő európai integráció követelményeinek.

Rövid írásomban – az 1869-ben megszületett első állami tanítóképzők létrejöttének 140. és a felsőfokú tanítóképzés megteremtésének 50. évfordulójára emlékezve (1) – a középiskolára épülő képzésért folytatott hosszú szakmai-politikai küzdelem négy olyan mozzanatát szeretném az olvasó figyelmébe ajánlani, amikor az oktatáspolitikai tényleges kísérletet tett arra, hogy elindítsa a felsőfokú és visszafejlessze a középfokú tanítóképzést. A pedagógusok szakmai folyóiratában felesleges részletesen felidézni az 1918–1919-ben, 1938-ban, 1947–48-ban és 1956–59-ben történeteket, hiszen ezek neveléstörténeti kurzusaink részét képezik. Inkább a döntéshozók s az érintettek – a tanítók és a tanítóképzős tanárok – motívumairól írok röviden, rámutatva e kezdeményezések azonos vagy különböző vonásaira.

*

A szervezett tanítószó 1896-tól gyakran jelezte, hogy „nem elégszik meg a tanítók eddigi középfokú képzésével, [s hogy] nincs megalégedve a szociális helyzettel sem, amelyet [az] biztosítani képes. Ez oknál fogva akadémiai képzést követel, mely formában a középiskolai tanárok egyetemi képzéséhez simuljon. Ettől várja intellektuális és szociális emelkedését” – konstataulta 1908-ban, az egész általunk vizsgált időszakra érvényesen, Köveskúti Jenő (1908, 108–109. o.). (2)

Valóban: már az 1896. évi V. Egyetemes Tanítógyűlés határozatban szorgalmazta, hogy „a tanítóképesítés joga egyedül az államé legyen. A képesítés pusztán pedagógiai legyen a következő elvek alapján: a./ az általános műveltséget a tanító a középiskolában szerezzék meg; b./ a nevelési tárgyakat a tanítók is ugyanabban a terjedelemben tanulják, mint a középiskolai tanárok; c./ a tanképesítés csak a neveléstani tárgyakra vonatkozzék; d./ a tanítói oklevelek ezek szerint értékileg a középiskolai tanárokéval teljesen egyenlők, csupán a tárgyi szakképzettségére vonatkozóan különböznek.” (Hajós, 1898, 38–40. o.). Idézett állásfoglalásukban nevesítve ugyan nem szerepel, de vágyaik tárgyát általában „akadémiának” nevezték: természetesen nem a maihoz hasonló tudós testület, hanem valamilyen pedagógusképző „felsőbb tudományos tanintézet” vagy „felsőbb szakiskola” értelmében, melynek akkoriban létező különböző változataiban (jogi, bányászati, kereskedelmi, zenei, erdészeti stb.) közös volt, hogy rendszerint egy fakultással bírtak, s nem adhattak magasabb tudományos fokozatot (Révai, I. 225. o.).

A németországi tanítómozgalmakhoz hasonlóan társadalmi-kulturális felemelkedésükre irányuló törekvésük megvalósulásának kulcsát a magasabb képzettség megszerzésében látták. (3) S bár a továbblépésről különböző elképzeléseik voltak, valamennyien elvárták, hogy teljes értékű érettségi bizonyítvány birtokában „a nemzet életében vezető szerepre

hivatott értelmiség” egyenrangú tagjaivá válhassanak. Joggal sérelmezték ugyanis, hogy csak 25–30 szolgálati év után juthattak az állami tisztviselők XI. fizetési osztályának közelébe (alig elérve „az irodatisztek, segédtisztek, számtisztek, írnokok, tollnokok, házgondnokok” bérszínvonalát) (Mácsay, 1947, 3–5. o.). A helyi társadalomban betöltött kulcsszerepükre hivatkozva elvárták, hogy semmiképp se legyenek „alábbvalók”, mint a falvakat irányító vezetők: a papok, jegyzők, orvosok, mérnökök s a gazdatisztek (Nagy, Beke és Kovács, 1898, 661. o.; Négyesy, Simon és Papp, 1928, 177–185. o.).

Emancipációs törekvésük találkozott a falusi és városi alsóbb társadalmi rétegek kulturális felemelésére irányuló elképzelésekkel. Mindenki számára kötelező, ingyenes 8 osztályos népiskola bevezetését és az oktatás, a tanítóképzés terén nagyobb állami szerepvállalást követeltek. (4) Amikor úgy látták, hogy a falu modernizálásában, a nemzeti-és szociális feszültségek kezelésében felkínált segítőkészségük ellenére sem várható a kormányzat részéről követeléseik valóra váltása, a különböző ellenzéki/forradalmi mozgalmakkal próbálták összefogni, s az erőviszonyok változásával terveiket realizálni. Vezetőik emberöltőkön át a 8 osztályos népiskola és a felsőfokú tanítóképzés létrehozását szorgalmazták.

Nem így a – javarészt a tízezres létszámú tanítóóság soraiból polgári iskolai tanárképző főiskola, majd tanítóképző intézeti tanárképző tanfolyam (Apponyi Kollégium) elvégzése révén kiemelkedett – néhány száz tanítóképző-intézeti tanár. Sajátos képzettségük (5) – mely érettségi bizonyítvány hiányában lehetetlenné tette számukra a felsőoktatásban már akkor elvárt doktorátus és habilitáció megszerzését – s idővel a középiskolai tanárokéhoz közelítő (ám azonos szinten alig konvertálható) státusuk, valamint a képzés értékes tradícióinak féltése zömüket konzervatív, fontolva haladó álláspont képviselőjére ösztönözte. A tanítóképzéssel szembeni elvárások növekedéséből adódó, időről időre elviselhetlenné váló tanulói túlterhelésre, a középfokú képzés meghosszabbítására, majd a képzők kéttagozatúvá tételére tett javaslatokkal reagáltak. Elzárkóztak a sokuk egzisztenciáját fenyegető – gimnáziumi érettségire épülő – akadémiai képzés gondolatától. Úgy vélték, hogy „az kiszakítaná a magyar tanítóképzést történeti gyökeréből, mely mindig a tanítói pályára való tartós ránevelést tartotta fő feladatának” (Baló, 1912, 297–298. o.).

Így sokáig kisebbségben maradtak körükben az érettségire épülő képzést szorgalmazók (Köveskúti, 1908, 114. o., 170–175. o.; Szakál, 1934, 108–110. o.), s kevés visszhangra találtak azon kritikák is, melyek – Fináczy Ernővel (1912, 254–262. o.) egyetértve – a tanítóképzősök ismereteinek felszíniességét tették szóvá. Azt, hogy a képzés általánosan művelő és szakképző jellegéből adódóan az egyes tárgyak alacsony óraszámai – a magas heti óraterhelés ellenére – csak kivonatolt tanulást tettek lehetővé, amely „az emlékezetet veszi igénybe az értelem rovására”. Az 1918–19-es forradalmak közjátékát leszámítva alig reflektáltak a képzősök túl korai pályaválasztására vonatkozó felvetésekre. Csak a harmincas évek közepétől kezdték akceptálni a pedagógiai és lélektani tárgyak pubertáskori elsajátíthatóságának nehézségeivel kapcsolatos felvetéseket. Képviselőik a középfokú képzés meghosszabbítására, majd a tanítóképző intézetekben létrehozandónak ítélt kéttagozatú képzés bevezetésére tett javaslataikat a tanítókra váró feladatok bővülésével, a neveléstudomány előrehaladásával indokolták, s a többség által preferált politikai-világnézeti célok hatékonyabb megvalósításának ígéretével kötötték össze.

Utóbbi – a 20. század első felében – különös méltánylásra számíthatott bármely kultuskormányzatnál, hiszen úgy vélték, hogy „akié az iskola, azé a jövő”, „amilyen a tanító, olyan az iskola”, s „amilyen a tanítóképző, olyan lesz a tanító”. Leegyszerűsítő álláspontjuk háttérben az állt, hogy a tömegkommunikációs eszközök általánossá válását megelőző időszakban, az iskolakötelezettség kiterjedésével a kultúrákövetítés egyetlen olyan intézménye, amely szinte minden állampolgárhoz elért, a nép-, majd általános iskola volt – főszereplőjével, a jövő nemzedékek „programozójának” tekintett tanítóval, akit a tanítóképzőkben készítettek fel hivatására. Ezért „a szélsőségek korában” egymást

tagadó politikai-világnézeti törekvések, különböző modernizációs elképzelések megvalósításán serénykedő oktatáspolitikusok, iskolafenntartók közös meggyőződése volt, hogy fontos, miképp programozzák a programozókat, s hogy megfelelően válogassák, kézben tartásuk a programozók programozóit: a tanítóképző-intézeti tanárokat.

Jelentős ügyekben: az analfabetizmus leküzdésében, a kötelező iskoláztatás általánossá tételében, a valláserkölcsei nevelésben, a nemzetiségi lakosság állampolgári és nyelvi kötődéseinek alakításában, valamint a korszerű gazdálkodási ismeretek s a szabad művelődés falvakban való terjesztésében számítottak a tanítók és képzőik munkájára. Az 1918–1919. évi forradalmakban a polgári demokratikus törekvések, majd a proletárdiktatúra szolgálatába kívánták állítani őket. Az ellenforradalmi rendszer „a szocializmussal, kommunizmussal” szembeállított keresztény-nemzeti ideológia terjesztését is feladatuknak tekintette. Majd az újabb történelmi fordulatot követően a pártállami ideológiává lett marxizmus-leninizmus hatékony terjesztését követelték a pedagógusoktól, markáns ateista-antiklerikális hangsúlyokkal, a falu szocialista átalakításához szükségesnek vélt agitatóri szereppel – a meg nem felelést komolyan szankcionálva.

A mindenkori hatalom elvárásainak „fontosságától” és anyagi mozgásterétől függően dotálta az általa szorgalmazott célok elérésében részt vállaló intézményeket, pedagógusokat. Ezért a nép-, illetve általános iskolával és a közoktatás egészével kapcsolatos tervek, valamint az úgynevezett „tanítói túlterhelés” elhárításának szándéka mellett az aktuális ideológiai-politikai céltevélezések befolyásolták az oktatáspolitikai irányítóinak a tanítóképzés színvonalával, a képzési szint emelésével kapcsolatos állásfoglalásait. Köztük azt is, hogy a tanítók vagy a tanítóképző-intézeti tanárok szempontjait preferálták-e a felsőfokú képzés bevezetésére vonatkozó elképzeléseik megfogalmazásakor.

A tanítóképzés felsőfokúvá tételére irányuló magyarországi törekvésekben így közös volt, hogy kezdeményezőik markáns politikai-világnézeti elvárásokat fogalmaztak meg a tanítókkal és képzőikkel szemben, s hogy valamilyen formában a kötelező 8 osztályos alapfokú oktatáshoz kötődtek.

1918–19-ben – a szociáldemokrata tanítói szakszervezet nyomására született tervek szerint – a 8 osztályos népiskola pedagógusait kétféle állami felsőfokú intézményben képezték volna. A 4–8 éves gyermekekét a liceum 2. osztályát követő 3 éves játékkisiskolai tanítóképzőkben, a 9–14 évesekét az érettségire épülő hároméves tanítóképző akadémiákon. Mindkettőben a proletárdiktatúra szellemében. S bár a Tanácsköztársaságnak az iskolafenntartást, az iskolarendszert, a kötelező vallásoktatás eltörlését, a nevelés szellemét, az iskola belső világát, a pedagógusok „tanítói” megnevezését s a középfokú képzés azonnali visszafejlesztését érintő radikális intézkedései közel álltak a tanítóság akkori reprezentánsainak elvárásaihoz, Nagy László és Farkas Sándor szerepvállalásának

Jelentős ügyekben: az analfabetizmus leküzdésében, a kötelező iskoláztatás általánossá tételében, a valláserkölcsei nevelésben, a nemzetiségi lakosság állampolgári és nyelvi kötődéseinek alakításában, valamint a korszerű gazdálkodási ismeretek s a szabad művelődés falvakban való terjesztésében számítottak a tanítók és képzőik munkájára. Az 1918–1919. évi forradalmakban a polgári demokratikus törekvések, majd a proletárdiktatúra szolgálatába kívánták állítani őket. Az ellenforradalmi rendszer „a szocializmussal, kommunizmussal” szembeállított keresztény-nemzeti ideológia terjesztését is feladatuknak tekintette.

köszönhetően ezek nem irányultak a tanítóképző-intézeti tanárság (legalábbis annak világi része) ellen (*Donáth*, 2008, I. 131–163. o.; *Kelemen*, 1993, 30–35. o.).

Ennyiben – és a 8 osztályos népiskolához kötődésben – hasonlítottak e forradalmi kezdeményezések Hóman Bálint két évtizeddel későbbi törvényjavaslataihoz, melyek az ellenforradalmi rendszer konzervatív reformjának tekinthetők. Summázatuk némi leegyszerűsítéssel: változtass annyit, amennyi elengedhetetlen ahhoz, hogy a lényeg – a tanítás keresztény-nemzeti szelleme, a zömében lojális tanítóképző intézeti tanárság összetétele s a társadalmi mobilitás régi, zsákutcás sztenderdje – megőrizhető legyen.

A tanítók képzettségének, presztízsének növelésével, lojalításuk adminisztratív ellenőrzésével a miniszter hatékonyabb nemzetnevelést kívánt biztosítani a 8 osztályos népiskolákban s környezetükben. A tanítói kívánságoknak részben megfelelő négyéves liceumi érettségire épülő akadémiák forszírozásával Hóman Bálint lényegében a tanítóképző-intézeti tanároknak az 1928. évi Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszuson – a tanítók többségi véleményével szemben – kisebbségben maradt elképzelését preferálta (*Négyesy és mtsai*, 1928, 192–193. o., 219. o.; *Nagy*, 1997, 140–145. o.). Ezen felfelsőfokú intézmények ugyanis a líceumokkal közös tanári karral s a közoktatást irányító tankerületi főigazgatók felügyelete alatt működtek volna. Az állami képzőket akadémiákká fejlesztő – ám az akkori 55 képzőből csak 40-ben akadémia létrehozását engedélyező – miniszter a kiadható oklevelek számát évi ezerben maximálta, csökkenteni kívánta ugyanis a két világháború között gombamód szaporodó, minőségüket tekintve igen különböző egyházi tanítónőképzők számát s oklevél-kibocsátását. Az 1938 őszen indult reform – a területi visszacsatolások és a háború következtében – megrekedt a líceumok harmadik osztályainak létrehozásával. Így az ötéves tanítóképző a liceumi és tanítóképzős osztályok kevéssé hatékony egymásra épülésével, a hön áhított érettségi és akadémia nélkül folytatta munkáját, újra csak csalódást keltve a felsőfokú képzéstől sorsuk jobbra fordulását váró tanítók körében (*Donáth*, 2008, I. 388–392. o.).

Fél évszázados követelésüket karolta fel – a nyolcosztályos általános iskola létrehozásához kapcsolódva – a kommunista párt által befolyásolt pedagógus-szakszervezet az érettségire épülő hároméves nevelőképző főiskolák megteremtésének programjával. Megálmodóik szerint ezen – kizárólag állami – intézmények pedagógiai és politikai-világnézeti szempontból egyaránt új szellemű, az alsó és felső tagozatban egyaránt tanítani képes pedagógusokkal látták volna el az általános iskolákat.

Az 1947 ősztől fokozatosan kiépülő főiskolák oktatóinak kiválasztásakor kevéssé számoltak az 1948 tavaszától visszafejlesztendőnek ítélt középfokú tanítóképzők tanári karával, hiszen közülük sokan egyházi intézményben dolgoztak, és – Mérei Ferenc akkori megfogalmazása szerint – „nagy részük [...] elmaradt pedagógiai felfogása és sekélyes tudása folytán erre nem alkalmas. Így ezek megmaradnak a kizsárolt képzőben, vagy alacsonyabb rangú iskolatípusba kerülnek. A reform így érdekeiket fenyegeti: szembefordulnak azzal” (*Mérei*, 1985, 44–45. o.) – vélte a képzős tanárokat a progresszió ellenfelei közé sorolva a kommunista párt s a szakszervezet illetékes szakmai testületeiben kulcsszerepet játszó jeles pszichológus. Az egyházi nevelőképzés felváltására irányuló törekvése mellett ebben az a meggyőződés vezette őt, hogy az új nevelőképző intézményeknek „a tanítóképző intézeteknél többet, az egyetemmel szemben mást kell nyújtania, [...] a nevelői szempontokat kell irányítónak követnie”. Belső használatra szánt anyagaiban azt sem rejtette véka alá, hogy „a pedagógiai főiskolák felállítása és kifejlesztése politikai szempontból is elsőrendűen fontos. Legközvetlenebb feladatunk ezeknek az intézményeknek határozott profilú kommunista főiskolákká való szervezése. Míg a tanítóképző intézetek az elmúlt idők reakciós szellemű nevelőképzésének melegágyai voltak, s míg ezeket a hagyományokat az államosított képzők sem tudják máról holnapra feladni, a pedagógiai főiskolák hagyománytalan intézmények, tehát maguk alakítanak ki maguknak kommunista hagyományokat” – fejtegette Mérei Ferenc (idézi: *Donáth*, 2008, II. 57. o.). 1948-ban még nem

sejthette, hogy az általuk elképzelt nevelőképző főiskoláknak esélyük sem lesz a hagyományteremtésre. Rövidesen szembesülniük kellett ugyanis terveik megvalósíthatatlanságával: azzal, hogy a pedagógiai főiskolák az általános iskola felső tagozatának tanárait képezték a továbbiakban, s azzal is, hogy a de facto négyéves középfokú állami intézetekként fennmaradó tanítóképzők légrétege s tanári kara alig változott.

„1945 óta képzőinkben a szocialista nevelés irányába kielégítő fordulatot elérni nem tudtunk. A tantestületekben az idősebb konzervatív tanárok vannak túlsúlyban, kiknek szakmai színvonala magas, ezért [...] nagy befolyással rendelkeznek” – konstataulta 1958-ban Benke Valéria, megismételve az 1955/1956-os tanévben az ország tanítóképzőinek többségében lezajlott „brigádlátogatások” megállapításait. Akkor az 1948-tól csökkentett képzési idejű, változó nevű (pedagógiai gimnázium, tanítóképző intézet) intézmények szakmai munkájának hiányosságai mellett azzal is szembesülniük kellett, hogy a képzőkben még mindig „polgári etikai légkör” uralkodik, s hogy „a végzetek zöme, 60–70%-a iskolai munkájában nem látszik, határozottan, hogy a mi rendszerünkben végeztek” (idézi: *Donáth*, 2008, II. 299. o., 301. o.). A középfokú képzőkben megoldhatatlannak látták az általános műveltség és a tanítói szakismeretek egyidejű nyújtását megfelelő világnézeti-politikai nevelés mellett. Időközben a technikus- és a szakmunkás-képzés egy része is érettségire épült, a hazai oktatási rendszer képzési szintje emelkedett. Ezért javasolták: „az óvónő és tanítóképzést gimnáziumi érettségire kell felépíteni, két évfolyamú tanító és óvónőképző felállításával [...mert az módot ad] a jó szakmai és ideológiai előkészítésre. Ezekben az iskolákban közművelődési tárgyakat ne tanítsanak. A tanító és óvónőjelöltek együtt tanulják a következő tárgyakat: marxizmus–leninizmus, a pedagógia elméleti tárgyai, úttörővezetés, ének, zene, testnevelés, mezőgazdaság elmélete és gyakorlata. A módszertanokat és a gyakorlati kiképzést külön-külön tanulják.” A tervezet végső változatát 1956. július 26-án vitték az MDP immár Rákosi Mátyás nélkül, Kádár János részvételével összeült Politikai Bizottsága elé, mely úgy határozott, hogy „az óvó- és tanítóképzést gimnáziumi érettségire kell felépíteni, szakiskolai jellegű, két évfolyamú nevelőképző intézmények létesítésével. [...] Első évfolyamukat – a káder-szükséglettől függően – az 1958/59-es vagy az 1959/60-as tanévben kell megindítani” (idézi: *Donáth*, 2008, II. 298–303. o.).

Amikor a döntés végrehajtásával kapcsolatosan az 1958. április 24-i kormányülésen többen, több ponton megkérdőjelezték az idézett határozat alapján született javaslatot, s annak átdolgozását kívánták, újra, immár az MSZMP Politikai Bizottsága elé kellett vinni a kérdést.

Benke Valéria miniszter és Orbán László KB-osztályvezető a korábbi határozat megerősítését javasolták: „Mióta a nevelő által kifejtett hatások a 3–10 éves gyermek élete további alakulása szempontjából rendkívül jelentősek, [...] olyan meggyőződéses, dialektikus materialista világnézeti és kommunista erkölcsű tanítókat és óvónőket kell képeznünk, akik – szaktudásuk alapján is – egész környezetükre maradandó hatást képesek gyakorolni.” Mivel „a magasabb műveltségű országok többségében a tanítóképzés középiskolai érettségire épülő felsőfokú képzés”, nálunk is erre van szükség, már csak azért is, mert „jelenleg a képzők tantestülete politikailag igen rossz. [...] A 955 tanárból párttag 66; osztályidegen származású 101; volt egyházi képzőben tanított 409. Mivel a jelenlegi 40 képző helyett csak 12 intézményre lesz szükség, s mert a képzés ideje [...] csökken, és felsőoktatási módszerekkel folyik majd, a mai tanárlétszámnak csak 40%-ára lesz szükség. Ez lehetővé teszi, [hogy] megfelelő átcsoportosításokkal létrehozzuk az első, majdnem kizárólag szocialista szellemű oktatókkal működő nevelőképző intézetet” – fejtegették az előterjesztők.

Rövidesen tapasztalniuk kellett azonban, hogy a felsőfokú óvó- és tanítóképzés létrehozása mellett felhozott érvek – az MSZMP Politikai Bizottságának 1958. június 10-i ülésén – kontraproduktívnak bizonyultak. Kádár János ugyanis kijelentette: „a javaslat

indokolása vagy tévedésen alapszik, vagy nem fogadható el. Ha az elvtársak azt mondják, hogy ideje már a pedagógusképzést magasabb szintre emelni, akkor ez érthető. [...] Szükséges, hogy a tanítók és óvónók képzése szakmailag magasabb színvonalú legyen. De ha politikailag akarják indokolni, saját maguk ellen beszélnek. [...] Állítom, hogy az intellektuelek között a pedagógusok nem a legrosszabbak. [...] Ha a szakmai nivó emelésével indokolják javaslatukat, két kézzel megszavazom. 1959 szeptemberétől kezdjük el, de akkor mindjárt a tanárképzés 5 év lesz, a tanítóképzés 3 év, és az óvónóképzés 2 év” – döntött – lezárva a felsőfokú tanítóképzésért folytatott küzdelem évtizedeit – a pártvezető (*Donáth*, 2008, 70–71. o.).

A szakmai és politikai-világnézeti megfontolásokból született határozat – az érettségi-re épülő tanítóképzés magasabb általános műveltségi bázisa; a tanítójelöltek érettebb korban való pályaválasztása és képzése; a középiskolai előtanulmányokat is számba véve jelentősen megnőtt képzési idő (4 év helyett 4 + 3 év) s a felsőoktatási képzéssel (idővel) együtt járó kvalifikáltabb oktatói kar kialakulásának lehetősége – új korszakot nyitott a hazai tanítóképzés történetében. Ezzel hazánk az európai államok között az elsők közé került, akik megvalósították a tanítómozgalmak régi követelését: a felsőfokú kisgyermekkorai nevelőképzést (*Ladányi*, 1988, 226–227. o.).

Ugyanakkor azt sem feledhetjük, hogy az átalakulás az akkori tanítóképző intézeti tanárok többsége számára (korábbi félelmeiket igazolva) kényszerű pályamódosítást jelentett. Átmenetileg vagy végleg kiszorultak a tanítóképzésből, míg mások, különösen egy akkor indult fiatal nemzedék számára új perspektívák nyíltak: a felsőfokú intézettől a fokozatosan egyre kevésbé ideológiavezérelt három-, majd négyéves főiskolai képzés felé.

Másfelől – az 1959 óta eltelt ötven évre tekintve – azt hiszem, megállapíthatjuk: a legutóbbi század története igencsak „megtréfálta” a társadalmi státus emelkedését a felsőfokú képzéstől remélő tanítóságot. Valószínűleg egy, az intézményrendszer egészének s a végzett tanítók kulturális, társadalmi helyzetének, kompetenciáinak megismerésére irányuló multidiszciplináris vizsgálat megállapítaná: a tanítóképzés képzési idejének növekedése, felsőfokúvá válása, majd főiskolai rangra emelkedése (kisebb-nagyobb „elmaradásokkal/előrefutásokkal”) lényegében követte a társadalom általános iskoláztatási szintjének alakulását, kielégítette a tanítókkal kapcsolatos társadalmi elvárásokat – miközben a tanítók státusa a szakmák jövedelmi és presztízs-hierarchiájában alig változott.

Jegyzet

(1) Írásom a felsőfokú óvó- és tanítóképzés 50. évfordulója alkalmából 2009. október 16-án, a MTA nagyteremben rendezett konferencián elhangzott előadás bővített változata.

(2) Az 1908-as megállapítás „kiterjeszhetőségét” demonstrálja *Kiss Árpád* (1946) írása, melyben – a középfokú tanítóképzők megszüntetésére vonatkozó tervek mérlegelésekor – kiindulópontnak tekintette „tanítóságunknak az ilyenfajta iskoláktól való teljes elfordulását”, mivel az „munkájának magasabb értékelése utáni vágyát teljesen a tanítóképzés reformjával kapcsolta össze”.

(3) „Németországban [...] a königsbergi egyetemes [tanító]gyűlésen [...] azt a határozatot hozták, hogy az egyetemek, mint a tudományok művelésének központjai egyedüli és semmi más intézmény által nem pótolható helyei a tanítók kiképzésének. [...]A]z utóbbi 10 évben [Magyarországon is] ily értelmű határozatot hozott a tanítók közgyűlése és ilyen tárgyú memorandumot adtak be a közoktatásügyi kormány-

zathoz” – konstataulta 1926. május 22-én a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének közgyűlésén *Wagner János* királyi főigazgató, a szervezet elnöke. Majd vitatkozva hozzátette: „[M]i ragaszkodunk a mai tanítóképzőknek mint külön szakiskoláknak a fenntartásához” (*Wagner*, 1926, 68. o., 71. o.).

(4) Ezekben a kérdésekben a tanítók és a képzős tanárok között alig volt véleményeltérés (lásd például: *Nagy és mtsai*, 1898, 679–697. o.; *Hajós és Szabó*, 1905, 109–117. o.; *Négyesy és mtsai*, 1928, 191–192. o.).

(5) A kétharmad részben alacsonyabb társadalmi rétegekből rekrutálódott tanítóképző-intézeti tanárok korántsem képességeik vagy felkészültségük szintje révén kerültek – tanítványaikhoz hasonlóan – hátrányos, „zsákutcás” helyzetbe: erre utal, hogy amikor a képzési rendszer e „köztes szférájához” tartozók elől elhárultak a tradicionális jogszabályok mobilitást gátló fékjei, a volt Apponyikollégisták 54 százaléka egyetemi doktorátust, 22 százaléka kandidátusi fokozatot és 2 százaléku tudományok doktora fokozatot szerzett (*Tóth*, 1996, 136–161. o.).

Irodalom

Baló József (1912): Tanítóképzésünk jövője. *Magyar Tanítóképző*, 27. 297–298.

Donáth Péter (2008a): *A magyar művelődés és a tanítóképzés történetéből 1868–1958*. Trezor Kiadó, Budapest.

Donáth Péter (2008b): *Oktatáspolitikai és tanítóképzési 1945–1960*. Trezor Kiadó, Budapest.

Fináczy Ernő (1912): Tanítóképzésünk jövője. *Magyar Tanítóképző*, 27. 254–262.

Hajós Mihály (1898, szerk.): *A Magyarországi Néptanítók Ötödik Egyetemes Gyűlésének naplója. Népiszkolai szakosztály*. Budapest.

Hajós Mihály és Szabó Bugáth László (1905, szerk.): *A Magyarországi Néptanítók Hatodik Egyetemes Gyűlésének naplója*. Elek Lipót Könyvnyomdája, Budapest.

Kelemen Elemér (1993): A magyar pedagógusmozgalmak és -szakszervezetek vázlatos története. In: „Lázdát hát már az élet alágyúrtja, a tanító...?” 75 éves a Pedagógusok Szakszervezete. Pedagógusok Szakszervezete, h. n. 7–48.

Kiss Árpád (1946): A nevelőképzés reformja. Nevelők a nevelőképzésről. *Köznevelés*, 2. 20. sz., 23. sz.

Köveskúti Jenő (1908): A tanítók akadémiai képzése. *Magyar Tanítóképző*, 23. 108–116., 169–175.

Ladányi Andor (1988): A felsőfokú tanítóképzés előzményei (1945–1959). In: Magyarfalvi Lajos (1988, szerk.): *A tartalmilag megújított, négyéves tanítóképzés. Helyzetfeltáró előtanulmányok és javaslatok*. Budapesti Tanítóképző Főiskola, Budapest. 197–232.

Mácsay Károly (1947): A tanítószolgálat küzdelmes útja 1868-tól napjainkig. *Pedagógus Értesítő*, 6. sz. 3–5.

Mérei Ferenc (1985): Demokrácia az iskolában. *Neveléstudományok és Iskolakutatás*, 4. 3. sz. 11–91.

Nagy László, Beke Manó és Kovács János (1898, szerk.): *A II. Országos (1896) és Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója*. I. Budapest.

Nagy Péter Tibor (1997): *Hogyan kerüljük el a polgárosodást? Magyar oktatáspolitikai, 1867–1945. Előadások a nevelés társadalomtörténetéből*. Kodolányi János Főiskola – Oktatókutatási Intézet, Székesfehérvár–Budapest.

Négyesy László, Simon Lajos és Papp Gyula (1928, szerk.): *A Harmadik Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója*. Egyetemes Tanügyi Kongresszus Végrehajtó Bizottsága.

Révai Nagy Lexikona. (1911) I. Révai, Budapest.

Szakál János (1934): *A magyar tanítóképzés története*. Budapest.

Tóth Gábor (1996): *A magyarországi tanítóképző intézeti tanárképzés története*. Apponyi Kollégium. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.

Wagner János (1926): Reformkérdések. *Magyar Tanítóképző*, 39. 65–73.

Donáth Péter

ELTE, TÖK,

Társadalomtudományi Tanszék

A középiskolai forráselemzés alapjainak bemutatása Julier Ferenc emlékiratának felhasználásával

Az alábbi cikk betekintést próbál nyújtani a középiskolai történelmi tárgyú forráselemzés általános érvényű alapjaiba. A képességfejlesztő történelemtanítás jegyében a cél egy általánosan hasznosítható ismeretszerzési eljárás elsajátításának bemutatása. Az összeállítandó kép érdekében a forráselemzési tevékenységhez rendelt középiskolai követelmények, a forráselemzés jellemző elemeinek és a hozzá kapcsolódó tényezők, valamint a forráselemző tevékenység alapelveinek és (részben) módszereinek feltárására törekszik. Ezt követően Julier Ferenc Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén című visszaemlékezése segítségével az előzőekben felvázoltakat igyekszik illusztrálni. (1)

Julier Ferenc vázlatos életrajza

Julier Ferenc (Nagyvárad, 1878 – Budapest, 1945) vezérkari tisztként szolgált az első világháborúban. 1914-ben a cs. és kir. Pflanzler-Baltin hadseregcsoport parancsnokságára